
אבחון קוגניטיבי-תפקודי בקרב אנשים המשתייכים לקהילה החרדית: מחקר חלוץ

טליה גרינוולד, נירית פנט, נעמי כץ, אסנת בר-חיים ארז

טליה גרינוולד, BOT, בוגרת החוג לריפוי בעיסוק, הקריה האקדמית אונו. o.talia91@gmail.com
נירית פנט, BOT, בוגרת החוג לריפוי בעיסוק, הקריה האקדמית אונו. nirit.124@gmail.com
נעמי כץ, PhD, OTR, מכון מחקר למקצועות הבריאות והרפואה, הקריה האקדמית אונו.
אסנת בר-חיים ארז, PhD, OT, החוג לריפוי בעיסוק, הקריה האקדמית אונו.

תודות: המאמר מבוסס על עבודה במסגרת סמינר מחקר ללימודי התואר הראשון, בחוג לריפוי בעיסוק של הקריה האקדמית אונו. אנו רוצות להודות **לגבי יפעת שורץ** על ההדרכה והזמן שהשקיעה בהדרכתנו לבניית והעברת האבחון.

מילות מפתח: F-LOTCA, קהילה חרדית, תפקודים ניהוליים

תקציר

רקע. לתחום הקוגניטיבי מקום מרכזי בשיקום האדם לאחר פגיעות ראש נרכשות, לכן יש חשיבות רבה באבחון מדויק ומקיף כדי לעמוד על היכולות והליקויים של האדם. כיום יש מגמה לפתח כלי הערכה קוגניטיביים תפקודיים לשימוש הריפוי בעיסוק, אבחונים בעלי תוקף אקולוגי. כמו כל אבחון קוגניטיבי גם סוג אבחונים זה מחייב התייחסות לממד התרבות וההשכלה של האדם. מאמר זה יתאר מחקר חלוץ, עם מדגם קטן של משתתפים מהקהילה החרדית, שבחן את סוגיית ההתאמה התרבותית של אבחונים תפקודיים. המחקר השתמש בכלי אבחון שנועד להערכה של מיומנות תפקודים ניהוליים. הכלי, Functional Loewenstein (FLOTCA) Occupational Therapy Cognitive Assessment עבר תהליכי תיקוף ראשוניים עם צעירים עם פגיעת ראש טראומתית וצעירים ללא פגיעה. **שיטה.** השתתפו 20 נבדקים בריאים מן הקהילה החרדית, בגילאי 18-45 שנים (ממוצע 25.3 שנים, ס.ת. 7.35 שנים), מתוכם 11 גברים ו-9 נשים שהתאימו לקבוצת הביקורת, המדווחת על ידי מפתחי הכלי, במשתני הגיל והמגדר. **תוצאות.** נמצא הבדל סטטיסטי מובהק בציון הכללי ובתת מבחן "ארגון סדר יום": קבוצת המחקר ביצעה פחות טוב מן הסטנדרטים המדווחים על ידי מפתחי הכלי. בשני תתי המבחן הנותרים לא נמצא הבדל סטטיסטי מובהק. **מסקנות.** המדגם קטן ולא מייצג, אך מדגים את החשיבות לתיקוף כלי הערכה קוגניטיביים-תפקודיים, במגוון קבוצות בחברה. הדיון מתמקד במאפיינים שעלולים להשפיע על תוצאות אבחון קוגניטיבי-תפקודי בקרב הקהילה החרדית.

מבוא

מדינת ישראל מורכבת מקבוצות רבות ומוגזות מבחינה תרבותית ואורח חיים, ובהן הקהילה החרדית. המושג "הקהילה החרדית" מתייחס לחלק מוגדר ומובחן בחברה היהודית, הרואה עצמו מחויב להלכה, כפי שהתפתחה על ידי האוטוריטות המוסמכות במסורת היהודית. אורח החיים החרדי מכתוב את ההתנהלות היום-יומית בתחומים רבים כגון: לבוש, אכילה, חינוך וחי המשפחה. כדי לשמור על אורח חיים זה, רבים מאוכלוסייה זו בוחרים להבדיל את עצמם משאר החברה היהודית בישראל (Golos, Sarid, Weill, Yochman, & Weintraub, 2011a). החרדים רואים את עצמם כשומרים על המורשת היהודית המקורית והאמיתית באמצעות אימוץ של ההלכות המחמירות בספרות הפסיקה, תוך זיקה למסורות המזרח-אירופיות (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2013).

על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2013), הקהילה החרדית מהווה כ-9% מכלל האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל. יתרה מכך, הגודל היחסי של קבוצה זו הולך וגדל בעוד שכלל האוכלוסייה היהודית קטנה במהלך השנים. אפשר לייחס ממצאים אלו לשיעור הפריון של החרדים בהשוואה לכלל היהודים בארץ שהם ביחס של 7.7:2.6 בהתאמה (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2013). מכאן, אפשר להבין כי מבחינה כמותית האוכלוסייה החרדית מהווה חלק נכבד ומשמעותי במדינת ישראל.

כאמור, הקהילה החרדית הנה אוכלוסייה סגורה המבדילה את עצמה משאר החברה היהודית בישראל, דבר שמתבטא גם במערך החינוכי, השונה באופי ובתוכן, שעל פיו הם חיים ומחנכים את ילדיהם. מתוך כך, עשויה להיות השפעה על תוצאות המדידה הקוגניטיבית הסטנדרטית כאשר האחרונה נבנית בהתאם למערך השכלה הרווח (Jefferson et al., 2011).

החינוך החרדי לרוב פרטי ועצמאי עם פיקוח ותמיכה חלקית של משרד החינוך (Golos, Sarid, Weill, & Weintraub, 2011b). מערך החינוך החרדי מתבטא בין השאר בהפרדת התלמידים בין הכיתות על פי מגדר ולימוד נושאים שונים הרלוונטיים בהתאם לתפקידי החיים שאליהם יש להכינם. על פי מחקרם של Golos et al. (2011a), החינוך החרדי מתמקד בהתפתחות הקוגניטיבית של ילדיהם באופן מכוון מטרה. כלומר, התפתחות קוגניטיבית המאפשרת להם ללמוד ולהטמיע את לימודי הקודש באופן מיטבי. זאת ועוד, במסגרת החוק היה ניסיון לספק לילדי הקהילה החרדית תכנית לימודית לאומית הכוללת את מקצועות היסוד על פי תכנית הליבה המורחבת. תכנית זו כוללת לימודי לאום, כגון אזרחות פעילה או הזכות לביטוי עצמי של דעות ושל אורחות חיים בנוסף למקצועות כגון מתמטיקה, שפות ומדעים. רוב נציגי הקהילה החרדית מביעים אי הסכמה לתכנית זו.

מתוך כך מדווח שקבוצה זו רוכשת השכלה שונה, שיעור הזכאות הנמוך לתעודות בגרות נרשם באוכלוסייה זו ועומד על 21.7%. כמו כן, אפשר לראות כי שיעור הניגשים לבחינות הבגרות מקרב הלומדים בכיתה י"ב בחברה החרדית נמוך: כ-52% מן הלומדים בכיתה י"ב ניגשים לבחינות הבגרות, לעומת יותר מ-90% בזרמים הממלכתיים (סבירסקי ודן-בוזגלו, 2009). יתרה מכך, על פי נתונים עדכניים של דירוג שיעור הזכאים לבחינת בגרות שפירסם משרד החינוך (2014) לשנת תשע"ג נמצא כי בדומה לשנים קודמות, היישובים החרדיים מצויים בתחתית הרשימה, ובכללם מודיעין עילית, בני ברק וביתר עילית. אלו עדויות לחשיבות הנמוכה יחסית המיוחסת לתעודות בגרות בקהילות החרדיות. במחקרו של Jefferson (2011) נבדקו 951 מבוגרים בריאים, המצויים בטווח של 0-30 שנות השכלה פורמלית. המחקר כלל 11 מבחנים קוגניטיביים. מתוצאות

הערכת היכולות והמגבלות הקוגניטיביות הבאות לידי ביטוי בתפקודים יום-יומיים היא חלק משמעותי בתפקיד המרפאים בעיסוק. הערכה זו מאפשרת להם לקבוע את יכולתו של האדם לתפקד באופן בטיחותי ועצמאי, לעבוד ולעסוק בכל פעילות המשמעותית לו. המידע שמתקבל מאפשר למרפאים בעיסוק להבין מהו מקור הקושי ומתוך כך לעבוד עם האדם ועם משפחתו כדי להביאו לתפקוד מרבי בחיי היום-יום (Hartman- & Maeir, Katz, & Baum, 2009). מטרתם של חלק נכבד מן האבחונים הקוגניטיביים היא לתאר מצב קיים, להסביר את הסיבות לו ובעזרת שני אלה לתאר פרוגנוזה עתידית. לעומתו מטרת האבחון הקוגניטיבי-תפקודי, ביצועי, היא לשקף את התפקוד בחיי היום-יום. על פי תוצאות ההערכה אפשר לחדד את האבחנה ובכך להפנות לטיפול מתוך התייחסות לקשיים שהתעוררו (הדס לידור, אלקלעי ולקס, 1994). אבחונים תפקודיים נחשבים כבעלי תוקף אקולוגי, כלומר, אפשר להשליך מההערכה בקליניקה לתפקוד האדם גם במצבי חיים אחרים. יש צורך בפיתוח ובשימוש באבחונים תפקודיים בעלי תוקף אקולוגי הבודקים תפקודים ניהוליים בסביבת האדם בחיי היום-יום (לויט ועמיתים, 2010).

במסגרת סמינר מחקר, עסקנו בשאלה האם אבחון קוגניטיבי-תפקודי שנבדק בקרב אוכלוסייה כללית בארץ יהיה תקף גם לקהילה החרדית בארץ. הקהילה החרדית מאופיינת בכמה גורמים העשויים להשפיע על המדידה הקוגניטיבית, כגון מאפייני רכישת השכלה ומעמד סוציו-אקונומי נמוך (Jefferson et al., 2011; Osler et al., 2013). כמו כן, מכיון שמדובר על אבחון העושה שימוש בביצוע כדי לאבחן תפקוד קוגניטיבי, עלתה השאלה אם יש מאפיינים תרבותיים הקשורים לאורח החיים ושגרות היום-יום, העלולים להשפיע על הביצוע של מטלות אבחוניים. לצורך בחינת שאלה זו השתמשנו בכלי שנועד להערכת תפקודים

המחקר נמצא כי להשכלה יש השפעה מובהקת על כל תחומי הקוגניציה שנבדקו במחקר. כפי שתואר לעיל, ההשכלה בקרב הקהילה החרדית שונה באופי ובתוכן שלה בהשוואה להשכלה הפורמלית. בשל כך, עשויה להיות השפעה על המדידה הקוגניטיבית הסטנדרטית, שכן, נמצא כי יש קשר ישר בין השכלה לבין אופן ביצוע במבחנים קוגניטיביים (Jefferson et al., 2011).

נראה שעשויים להיות מאפיינים, בקרב הקהילה החרדית, העשויים להשפיע על המדידה של מיומנויות קוגניטיביות. קוגניציה מוגדרת כיכולתו של הפרט לרכוש ולעשות שימוש בידע פנימי וחיצוני לשם הסתגלות לסביבתו על פי נטיותיו ויכולותיו (לויט, קוזולין והדס לידור, 2010). מחלקים את היכולות הקוגניטיביות לתפקודים קוגניטיביים בסיסיים ולתפקודים קוגניטיביים גבוהים. יש הסכמה לכך שתפקודים קוגניטיביים גבוהים כוללים בין השאר תפקודים ניהוליים (Executive Functions) הבאים לידי ביטוי במצבים מורכבים בחיי היום-יום. תפקודים ניהוליים מורכבים מן התהליכים: זימה, רצייה, מודעות עצמית, מוטיבציה, הכוונה עצמית לקראת מטרה וכן זיהוי ותכנון השלבים הנחוצים להשגת מטרה זו (לויט ועמיתים, 2010). יש חשיבות רבה לתפקודים ניהוליים גבוהים, שכן אדם המתמודד עם ליקוי בתפקודים אלו עשוי להתמודד עם מגוון קשיים בתפקודי היום-יום. ליקוי בתפקודים הניהוליים הוא אחד המעכבים המשמעותיים ביותר לשיקום ולהשתלבות בחברה. נמצא כי אנשים עם ליקוי בתפקודים אלו, מצליחים היטב באבחונים קוגניטיביים ונירו-פסיכולוגיים מסורתיים שאינם משקפים את רמת תפקודם בחיי היום-יום. אפשר להסביר זאת בכך שאבחונים אלו נוצרו על מנת לתת תשובות אבחנתיות ולא תיאור של יכולות או מגבלות קוגניטיביות הבאות לידי ביטוי בתפקודים יום-יומיים (לויט ועמיתים, 2010).

החרדית ומגדירים עצמם חרדים, בגילאי 18-45 שנים, דוברי עברית שלמדו במסגרת חינוכית חרדית עד גיל 18 שנים. קריטריונים להוצאה: היסטוריה רפואית הכוללת פגיעה נוירולוגית או פסיכיאטרית, ירידה קוגניטיבית, הפרעות בקשב וריכוז.

בטבלה 1, אפשר לראות כי כל הנבדקים סיימו בית ספר יסודי וחלקם המשיכו ללימודים מתקדמים, יש התפלגות בין רמות ההשכלה השונות. בתחום התעסוקה נמצא כי 72% מן הנבדקים עובדים (מועסקים או עצמאיים) וכרבע מהם מובטלים. מדיווח עצמי של הנבדקים נראה כי רובם מדרגים עצמם במצב סוציו-אקונומי בינוני/בינוני-גבוה (ראו טבלה 1). קבוצת הביקורת נלקחה מן הדיווח של מפתחי האבחון וכללה 25 נבדקים בריאים בגילאי 18-45 שנים שנדגמה מן האוכלוסייה הכללית (לא חרדית), ($M=25.3$, $SD=6.2$), מתוכם 19 גברים ו-6 נשים (סגיב, 2009; שוורץ, 2009; Schwartz et al., 2016).

ניהוליים תוך שימוש במטלות יום-יומיות. מדובר באבחון ה-FLOTCA (Functional Loewenstein Occupational Therapy Cognitive Assessment) שפותח בארץ ועבר תיקוף ראשוני בקרב צעירים בריאים וצעירים לאחר פגיעת ראש, מן האוכלוסייה הכללית (Schwartz, Averbuch, Katz, & Sagiv, 2016).

שיטת המחקר

אוכלוסיית המחקר

במחקר השתתפו 20 נבדקים, 9 נשים ו-11 גברים. איסוף המשתתפים נערך בשיטת דגימת נוחות. המחקר התבצע בתוך חדר בבניין משרדים במרכז הארץ שאליו מגיעים בעיקר לקוחות מן האוכלוסייה החרדית מכל רחבי הארץ. כשהגיע אדם שהתאים לקריטריוני ההכללה במחקר, הוסבר לו על אודות המחקר והוצע לו להשתתף בו. הקריטריונים להכללה היו: גברים ונשים המשתייכים לקהילה

טבלה 1

נתונים דמוגרפיים של מדגם המחקר

שכיחות באחוזים (%)		N=20	
14.3	3	יסודי	השכלה
22.9	5	תיכון עם בגרות	
14.3	3	תיכון ללא בגרות	
14.3	3	תעודה	
19	4	תואר	
9.5	2	סטודנט	
			תעסוקה
52.4	11	מועסק	
19	4	עצמאי	
25	5	מובטל	
9.5	2	גבוה	מצב סוציו-אקונומי*
23.8	5	בינוני-גבוה	
42.9	9	בינוני	
19	4	בינוני-נמוך	

* על פי הגדרת המשתתף את עצמו (מתוך קטגוריות כלליות כפי שמוצג)

כלי המחקר

אבחון ה-FLOTCA (Functional

Lowenstein Occupational Therapy Cognitive

Assessment (סגוב, 2009; שוורץ, 2009; Schwartz et al., 2016

al., 2016). האבחון נועד לבדוק יכולות קוגניטיביות

אינטגרטיביות גבוהות, במטלות תפקודיות.

האבחון מבוסס על אבחון ה-LOTCA, אבחון

סריקה הבודק מרכיבים קוגניטיביים הבסיסיים:

תפיסה חזותית, תפיסה מרחבית, תכנון

תנועה (praxis), ארגון ויזו-מוטורי ותהליכי

חשיבה. אבחון ה-FLOTCA מיועד לאתר

ליקויים קוגניטיביים-תפקודיים בביצוע תפקודים

קוגניטיביים הדורשים: מעקב וביצוע הוראות,

ארגון מרחבי, תכנון מרחבי, ניווט במרחב/מפה,

ארגון זמן, בניית רצף, קביעת סדר עדיפויות,

חשיבה אופציונלית והפעלת שיקול דעת בתהליך

קבלת החלטות. ה-FLOTCA מורכב משלוש

מטלות: המטלה הראשונה היא 'מטלת ניווט'

על פני מפה ובה המטופל מקבל מפה והוראות

בדרגת קושי עולה שאותן הוא צריך למלא. כמו כן,

יש רמות תיווך השונות במידת הצורך המוגדרות

בחוברת ההנחיות של האבחון. אופן המילוי נעשה

על ידי סימון המסלול על גבי המפה בעזרת כלי

כתיבה. המטלה השנייה היא 'ארגון ארגו כלים'

כשלפני הנבדק מונח ארגו כלים ומסביבו מפוזרים

כלי עבודה על השולחן. על הנבדק לסדר את

הכלים בארגו כך שהארגו ייסגר ללא הפעלת

לחץ ויצירת מרווח בין המכסה לארגו. המטלה

השלישית היא 'ארגון סדר יום'. במטלה זו הנבדק

מקבל רשימה של משימות שאותן צריך לארגן

בטבלה ברצף הגיוני ובר ביצוע. בסוף הרשימה

מצוינים שעות פתיחה של מקומות שונים שבהן

הנבדק צריך להתחשב בעת מילוי הטבלה.

למטלה זו שתי גרסאות שונות, לגברים ולנשים.

בגרסה של הגבר עליו לקנות מתנה לאשתו בחנות

תכשיטים/ בגדי מעצבים, ואילו בגרסה של האישה

עליה לקנות מתנה לבעלה בחנות מחשבים/בגדי

יוקרה לגברים. מטלות ארגון ארגו כלים וניווט על

פני מפה שמות דגש על גורמים מרחביים (תכנון

מרחבי, ארגון מרחבי, תכנון תנועה (praxis),

תפיסה מרחבית וחזותית) ומטלת סדר היום

שמה דגש בעיקר על חשיבה מופשטת (חשיבה

היררכית, הבנת רצף, גמישות מחשבתית והפעלת

שיקול דעת).

אופן הקידוד מתבצע על פי המטלות, וכל

אחת משלוש המטלות מחולקת לביצועי הנבדק

בעת ביצוע המטלה וזמן ביצועה. הציון נעשה על

בסיס הערכה אובייקטיבית של ביצוע בפועל ולא

על ידי הערכה סובייקטיבית של איכות ביצוע. לגבי

כל ביצוע מסמנים את הציון הגולמי שלו וכן ציון

מ-0-2, כאשר 0 משמעותו לא הצליח, 1 משמעותו

הצליח באופן חלקי ו-2 משמעותו - הצליח באופן

מלא. המדד להצלחה מצוין בהנחיות העברת

האבחון. לדוגמה, במטלת ארגון סדר יום יש

"התייחסות לשעות פתיחה". אנו מודדים את

מספר הפעמים שבהן הנבדק התייחס ל"שעות

הפתיחה" ורושמים זאת בציון הגולמי. בנוסף, אם

הנבדק תמיד התייחס ניתן לו ציון 2 אם לא התייחס

פעם אחת - 1, ואם לא התייחס יותר מפעם אחת -

0. לבסוף, מחשבים את ממוצע הציונים ומכפילים

ב-50. הציון המקסימלי הוא 100.

כלי מהימנות ותוקף. ממדגם ראשוני בין

קבוצת הנבדקים עם פגיעת ראש טראומטית

(TBI) (n=25) לבין קבוצת הביקורת של בריאים

(n=25), נמצאה מהימנות בין שני שופטים גבוהה

למתן הציון (ICC=.996 p<.000) עקיבות

פנימית גבוהה לציון הכללי של האבחון, אלפא

קרובנבן .82, $\alpha = 1-.75$, $\alpha = .47$. בעבור התחומים

סדר יום, ניווט על פני מפה וארגון ארגו כלים,

בהתאמה. השוואה מול קבוצת ביקורת של

בריאים (n=25) מאששת תוקף מבחין לכל מטלה

בנפרד ולתוצאות האבחון ככלל, $t(48)=5.48$

$p<0.01$ (שוורץ, 2009; Schwartz et al., 2016).

ההליך

התקבל אישור מוועדת האתיקה המוסדית של הקריה האקדמית אונג.

החוקרות (סטודנטיות שנה ג' לריפוי בעיסוק) עברו הדרכה על ידי אחת ממפתחות האבחון. ההדרכה כללה גם הרכבה של ערכת האבחון מכיוון שהאבחון עדיין לא משוקק. על הרכבת הערכה וביצוע המחקר היו אחראיות אשת סגל של החוג לריפוי בעיסוק ואחת ממפתחות האבחון. כל חוקרת התנסתה בהעברת האבחון לשני אנשים לפני התחלת איסוף הנתונים. בשלב איסוף הנתונים אותרו וגויסו נבדקים העונים לקריטריוני אוכלוסיית המחקר. העברת האבחון התבצעה על פי הנחיות האבחון עם כל נבדק בחדר משרדי הנגיש לאזור מגוריהם. משך העברת האבחון כשעה.

שיטת ניתוח הנתונים

נעשה שימוש בסטטיסטיקה תיאורית לאפיין את פרופיל הביצוע של המשתתפים באבחון. לאחר מכן הושווה אופן הביצוע של הקבוצה במחקר זה עם קבוצת הביקורת המדווחת על ידי מפתחי האבחון, אוכלוסייה בריאה בגילאים שבין 18-45 שנים ($n=25$) שנדגמה מן האוכלוסייה הכללית (לא חרדית) (סגיב, 2009; שורץ, 2009). להשוואת ההבדל בציונים בין קבוצת המחקר לבין קבוצת

הביקורת נעשה שימוש במבחן סטטיסטי One sample t-test. ההשוואה נערכה בציונים של תתי האבחון ובציון הכולל. בנוסף, נערכה השוואה בין אופן הביצוע של גברים לעומת נשים בתוך המדגם בקבוצת מחקר זה. בשל גודל המדגם ואי השוויון המספרי נעשה שימוש במבחן סטטיסטי א-פרמטרי Mann-Whitney.

תוצאות

לבדיקת הבדלי הביצוע באבחון ה-FLOTCA, בין קבוצת המחקר ולזו המדווחת על ידי מפתחי האבחון (סגיב, 2009; שורץ, 2009; Schwartz et al., 2016), נערך מבחן t-test למדגם יחיד. העיבוד הסטטיסטי נערך תוך בדיקת הממוצעים לכל תת מבחן ולציון הסופי. אפשר לראות את פרופיל הביצוע והתוצאות בטבלה 2. בציון הכללי נמצא הבדל סטטיסטי מובהק בין הקבוצות כך שהמדגם של המשתתפים החרדיים הגיע לציון נמוך יותר מקבוצת הביקורת. בחינה של ציוני תתי המבחנים, מטלות 'מפה' ו'ארגו כלים' הראתה שממוצע הציונים של המשתתפים מהאוכלוסייה החרדית נמוך משל קבוצת הביקורת, אך ההבדל הסטטיסטי אינו מובהק. עם זאת, במטלת 'סדר יום' נמצא הבדל סטטיסטי מובהק, כך שקבוצת הביקורת ביצעה באופן טוב יותר מאשר הקבוצה החרדית ($P<0.05$).

טבלה 2

ציוני אבחון FLOTCA: השוואה בין הקבוצה החרדית לקבוצת הביקורת לקבוצת הביקורת

משנתנה/ קבוצה	חרדים (n=20) ממוצע (ס.ת.)	קבוצת ביקורת (n=25) ממוצע (ס.ת.)	t- test	P
ארגו כלים	1.61 (0.42)	1.80 (.320)	-1.96	NS
מפה	1.55 (0.20)	1.62 (0.19)	-1.29	NS
סדר יום	1.75 (0.16)	1.86 (0.15)	-2.82	*P<0.05
ציון כללי	1.64 (0.15)	1.76 (0.15)	-3.48	*P<0.05

טווח הציונים בכל תת מבחן נע בין 0 - 2, כאשר הציון המרבי הוא 2. NS - לא מובהק

לבחינת הבדלי מגדר בתוך המדגם החרדי בוצע מבחן סטטיסטי א-פרמטרי Mann-Whitney. לא נמצאו הבדלים בין גברים לנשים באופן הביצוע בתתי המבחנים או בציון הכולל.

טבלה 3

ציוני אבחון FLOTCA: השוואה בין נשים וגברים בתוך הקבוצה החרדית

Z value	נשים (n=9) ממוצע (ס.ת.)	גברים (n=11) ממוצע (ס.ת.)	משתנה/קבוצה
-1.96	1.61 (0.42)	1.80 (.320)	ארגז כלים
-1.29	1.55 (0.20)	1.62 (0.19)	מפה
-2.82	1.75 (0.16)	1.86 (0.15)	סדר יום
-3.48	1.64 (0.15)	1.76 (0.15)	ציון כללי

כל ההשוואות לא מובהקות

על המגמה ועל הממצאים בהקשר לשאלת המחקר הנוגעת להתאמת אבחונים תפקודיים לאוכלוסייה זו.

בהתבוננות על תתי המבחנים הספציפיים אפשר להבחין בכמה ממצאים מעניינים. ראשית, על פי שורץ (2009), מטלות מפה וארגז כלים דומות זו לזו ושונות ממטלת סדר היום, מבחינת הדרישות הקוגניטיביות. במטלות 'מפה' ו'ארגז כלים' יש דרישה גבוהה יותר למרכיבים מרחביים ותהליכי קטגוריזציה. ולעומת זאת, במטלת 'ארגז סדר יום' יש דרישה גבוהה יותר למרכיבי חשיבה מופשטת כגון: הפעלת שיקול דעת, גמישות חשיבתית, הבנת רצף, חשיבה היררכית. אחת הדרכים להתייחס לשוני במטלה זו הוא בהתבוננות בהשפעה של ההשכלה המערבית בביצוע אבחונים קוגניטיביים סטנדרטיים. אנשים המשתייכים לקהילה החרדית רוכשים השכלה בתחומים ובאופן שונה מן הנהוג במערכת החינוך הממלכתית. יש התמקדות בהתפתחות הקוגניטיבית של ילדיהם באופן מכון מטרה המאפשר להם ללמוד ולהטמיע את לימודי הקודש באופן מיטבי. כמו כן, החינוך תואם את הדרישות ואת התפקידים המגדריים השונים. במסגרת המשפחתית, לאישה תפקיד מרכזי

דיון

הקהילה החרדית מהווה חלק מכלל האוכלוסייה בארץ. בשל מאפייני קבוצה זו (השכלה שונה, אורח חיים ייחודי בקהילה סגורה) יש חשיבות רבה בתיקוף אבחונים סטנדרטיים קוגניטיביים גם בקרב קבוצה זו. המאמר מתאר מחקר חלוצי, עם מדגם קטן של אנשים מהקהילה החרדית, שבחן את סוגיית ההתאמה של אבחון קוגניטיבי-תפקודי לאוכלוסייה זו. המחקר עשה שימוש באבחון שפותח לאחרונה בארץ ועבר תיקוף ראשוני בקרב צעירים עם וללא פגיעת ראש (סגיב, 2009; שורץ, 2009; Schwartz et al., 2016).

ממצאי המחקר הראו כי ממוצע הציון הכולל של קבוצת הנבדקים מן הקהילה החרדית, נמצא נמוך באופן מובהק מזה של קבוצת הביקורת. עם זאת, אבחון ה-FLOTCA מורכב משלושה תתי מבחנים (מפה, ארגז כלים וארגז סדר יום) ובחינה ספציפית של הביצוע בכל תת-מבחן העלתה שההבדל בציון הסופי נובע בעיקר מביצוע ירוד יותר של המדגם החרדי בתת מבחן של 'ארגז סדר יום'. המדגם קטן ולא מייצג ואי אפשר להסיק מסקנות לגבי אבחון זה. ועם זאת, מעניין להסתכל

דוגמה נוספת לאורח חיים שונה שהיה עלול להשפיע על הציון הוא השימוש בכלי רכב והסעות. מחקרים מן השנים האחרונות מראים שכ-80% מכלל החרדים מרוכזים ב-40 יישובים. ההתכנסות החברתית יוצרת מרחב מוגן, שבתוכו אפשר לקיים חיים דתיים מלאים על כל דקדוקיהם, מרכיביהם ומוסדותיהם. אזורים אלו מנגישים לתושביהם את המוסדות העיקריים שהם נצרכים להם ביום-יום, כגון בתי-כנסת, ישיבות, בתי מדרש, מקוואות ושאר שירותים קהילתיים (אנשים - המדריך לחברה הישראלית, 2014). וכך, לתושבים מן אוכלוסייה הזאת אין צורך ברכב מכיון שרוב היעדים ממוקמים במרחק הליכה מביתם. במטלת ארגון סדר יום ה"הורה" נדרש להגיע ממקום למקום באמצעות רכב ולהקציב זמן לכל מטלה בהתחשב בפקקים, נסיעה בתוך עיר וכדומה. בנוסף ה"הורה" נדרש ללוות את ילדיו ממקומות ולמקומות שונים כגון חוגים וחברים. מדברי הנבדקים מקבוצת המחקר, ילדים מאוכלוסייה זו מבצעים זאת בדרך כלל באופן עצמאי. כלומר, במטלה זו הנבדקים נדרשים למלא סדר יום שבו ההרגלים והשגרות שונים ממה שנדרש בסדר היום הקבוע שלהם. ההבדל במטלת סדר היום מדגים את החשיבות של התאמה תרבותית גם באבחונים קוגניטיביים-תפקודיים כדי להימנע ממשקנות שגויות ואבחון שגוי.

במהלך סקירת הספרות למחקר זה, עלה בסיס ידע המתייחס להשפעת הסטטוס הסוציאלי-אקונומי על תוצאות אבחונים קוגניטיביים (Jefferson et al., 2011; Osler et al., 2013). חשוב לציין שהמדגם במחקר זה אינו מייצג והנבדקים דיווחו על סטטוס סוציאלי-אקונומי בינוני, ואף גבוה. דבר שלא אפשר הסקת מסקנות לגבי ההשפעה של גורם זה על הקהילה החרדית. חשוב לציין שהחברה החרדית מגוונת מאוד ומורכבת מתת-קבוצות ובמחקר זה לא נאספו נתונים מקיפים לגבי מאפייני המשתתפים.

באחזקת הבית וגידול הילדים (בראון, 2012). על כן, התכנית הלימודית מתמקדת ברכישת כלים הנדרשים למילוי תפקיד זה. לעומת זאת, התפקיד המרכזי של הגבר הוא לימוד תורה ולכן התכנית הלימודית שלהם מתמקדת בכך (בראון, 2012). משום כך הם אינם משתתפים בתכנית הליבה המורחבת הכוללת נושאים כמו אזרחות פעילה, הזכות לביטוי עצמי של דעות ושל אורחות חיים בנוסף למקצועות כגון מתמטיקה (סבירסקי ודן-בוזגלו, 2009). נושאים אלו דורשים לרוב גורמי חשיבה מופשטת מפותחים (בר דב, 2004). אין הכוונה מן האמור היא שלאנשים מן הקהילה החרדית 'חסרה חשיבה מופשטת' אלא היא מבוססת בדרך אחרת מן הנהוג באוכלוסייה הכללית ומן הסטנדרט הנדרש באבחונים הקוגניטיביים. ייתכן שזהו אחד הגורמים לביצוע נמוך יותר במטלת סדר היום.

עם זאת, רוב הנבדקים שלנו המשיכו בלימודים גבוהים. דרך אחרת להסבר התוצאות יכול להישען על הייחודיות באורח החיים החרדי, שאף הוא עלול להשפיע על תוצאות האבחון בתת האבחון 'סדר יום'. סדר היום באבחון זה כולל מטלות כגון: הסעות לחוג בלט, קניית תכשיט לאישה, השאלת ספר בספרייה, הזמנת בייביסיטר. ייתכן שחלק ממטלות אלו אינן מייצגות את המציאות היום-יומית של אנשים באוכלוסייה החרדית, הן בגלל אורח חיים וייתכן גם בשל מצב סוציאלי-אקונומי של חלקם. למשל, מטלה כגון: "עליך לדאוג לתזונה מסודרת של ילדיך במהלך היום" עלולה להיות לא מתאימה. בהעברת האבחון חלק נכבד מהנבדקים ציינו כי ילדיהם מקבלים תזונה מסודרת בבית הספר, הכוללת ארוחת בוקר וצהריים מכיון שהלימודים נמשכים עד 16:00. בעקבות כך, ההורה נדרש להכין ולהגיש לילדיו ארוחה מסודרת אחת בערב. במטלת ארגון סדר יום איציון של הכנת והגשת ארוחות בוקר וצהריים מוביל להורדת ניקוד וכך נוצר פער בציונים.

שראינו, אפילו במחקר קטן ולא מייצג זה, הביצוע בין קבוצות שונות בחברה עלול להיות שונה בגלל סוג המטלה ולא דווקא הביצוע הקוגניטיבי. תוצאות המחקר הבליטו זאת, כאשר ב'מטלת סדר היום' עלה קושי ולא במטלות הביצועיות של התמצאות במפה וסידור ארגון כלים. חשוב לזכור שהאבחון שבו השתמשנו היה בתהליך פיתוח בתקופת המחקר ומחקר זה בא לבחון לא את הכלי אלא את מאפייני אבחון קוגניטיבי-תפקודי בהקשר תרבותי ספציפי בארץ.

מקורות

אנשים - המדריך לחברה הישראלית. (2014). *תפרוסת האוכלוסייה החרדית בישראל*. הוצא מתוך <http://www.peopleil.org>.

בכר, ש' (2011). צמצום הפערים הכלכליים, אינטגרציה חברתית וקידום אוכלוסיות ממעמד סוציו-אקונומי נמוך כיעד אסטרטגי למדינת ישראל, *נייר עבודה*, 18-22.

בראון, א' (2012). "אנא אפלח": נטילת עול הפרנסה על ידי הנשים החרדיות, הצדקותיה והשלכותיה. *תרבות דמוקרטית*, 14, 45-92.

בר-דב, ז' (2004). ניתוח תשובות התלמידים בבחינת בגרות - כלי עזר לשיפור ההוראה. *על-כימיה*, 6, 3-5.

הדס לידור, נ', אלקלעי, ו' ולקס, ש' (1994) השוואה בין האבחון הקוגניטיבי-דינאמי לאבחון הקלאסי, סטאנדרטי - תיאור מקרה. *כתב עת ישראלי לריפוי בעיסוק*, 3(4), H199-H192.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2013). *סדרת ניירות עבודה בנושא החרדים*. הוצא מתוך <http://www.cbs.gov.il>

לויט, ע', קוזולין, א' והדס לידור, נ' (2010). הקשר בין תפקוד אנשים לאחר Traumatic Brain

הניתוח הסטטיסטי בחן את ההבדל בין אופן ביצוע האבחון של הנשים והגברים, לא בשל השערה שיש הבדל קוגניטיבי אלא בשל אופי המשמיות והשונות בחלק של 'ארגון סדר היום' (גרסה לנשים וגרסה לגברים). במדגם שלנו לא מצאנו הבדל בין ביצועי הגברים לנשים בתתי האבחון וכן בציון הכולל, דבר המוסיף לתוקף האבחון בהיבט זה.

מגבלות המחקר

אחת המגבלות המרכזיות במחקר זה היא גודל המדגם ואופן הדגימה. המחקר נעשה בקרב מדגם מצומצם של עשרים נבדקים שנאספו במדגם נוחות. מכיוון שהחברה החרדית אינה עשויה ממקשה אחת ויש בה כמה זרמים הנבדלים זה מזה וכן גם שונות ברמה הסוציו-אקונומית, רמת ההשכלה ועוד, המדגם אינו מייצג את הקהילה החרדית ואת תפקודה באבחון שבו התנסינו. בנוסף, יש להתייחס למגבלה מתודולוגית העלולה לנבוע מן האבחון עצמו. ערכת האבחון עדיין אינה משווקת באופן סטנדרטי ועורכי המחקר בנו את הכלי על פי הנחיות המפתחים, הכלי שיצרנו עדכני לגרסת הפיתוח שהייתה קיימת בזמן עריכת המחקר.

סיכום

מטרת מחקר ראשוני זה הייתה לבחון את השאלה אם אבחון קוגניטיבי-תפקודי, גם אם פותח בארץ, צריך לעבור התאמה תרבותית. אבחון תפקודי עושה שימוש במטלות יום-יום תוך מיקוד במיומנויות הדרושות לביצוע, הכנסת אלמנטים המאוגרים את הביצוע וסטנדרטיזציה של האבחון. אורח החיים של קהילות שונות יוצר שגרות חיים שונות ועל אף שמדובר באבחונים הכוללים מטלות יום-יום סטנדרטיות, השוני באורח החיים ובתרבות עלול ליצור מצב של מדידה לא נכונה של הסטטוס הקוגניטיבי. כפי

- preschool boys in Israel. *Occupational Therapy International*, 18(3), 142-151.
- Golos, A., Sarid, M., Weill, M., & Weintraub, N. (2011b). Efficacy of an early intervention program for at-risk preschool boys: A two-group control study. *American Journal of Occupational Therapy*, 65(4), 400-408
- Hartman-Maeir, A., Katz, N., & Baum, C. M. (2009). Cognitive Functional Evaluation (CFE) process for individuals with suspected cognitive disabilities. *Occupational Therapy in Health Care*, 23, 1-23.
- Jefferson, A. L., Gibbons, L. E., Rentz, D. M., Carvalho, J. O., Manly, J., Bennett, D. A., & Jones, R. N. (2011). A life course model of cognitive activities, socioeconomic status, education, reading ability, and cognition. *Journal of the American Geriatrics Society*, 59(8), 1403-1411.
- Osler, M., Avlund, K., & Mortensen, E. L. (2013). Socio-economic position early in life, cognitive development and cognitive change from young adulthood to middle age. *European Journal of Public Health*, 23(6), 974-980.
- Schwartz, Y., Averbuch, S., Katz, N., & Sagiv, A. (2016). Validity of the Functional Loewenstein Occupational Therapy Cognitive Assessment (FLOTCA). *American Journal of Occupational Therapy*, 70, pp. 1-7.
- Injury באבחוני נייר ועיפרון הדורשים תפקודים אקזקיוטיביים ובין תפקודם במטלות יום-יומיות. כתב עת ישראלי לריפוי בעיסוק, 19(2), H99-H95.
- משרד החינוך (2014). הפרש בשיעור הזכאים לבגרות בין השנים תשע"ג לתשע"ב לפי רשות מקומית בה גרים התלמידים. הוצא מתוך <http://cms.education.gov.il>
- סבירסקי, ש' ודגן-בוזגלו, נ' (2009). בידול, אי שיוויון ושליטה מתרופפת-תמונת מצב של החינוך הישראלי. מרכז אדוה, מידע על שיוויון וצדק חברתי בישראל, 17-19.
- סגיב, ע' (2009). אבחון קוגניטיבי תפקודי לפגיעות מוח חבלתיות: בדיקת תוקף אקולוגי. עבודה לתואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב.
- עיר-שי, ר' (2006). "פרו ורבו ומלאו את הארץ" - בין שיח הגמוני לשיח חתרני בפסיקה ההלכתית בנושא הפריון. דוקטורט בנושא "פריון מגדר והלכה", אוניברסיטת בר אילן.
- שורץ, י' (2009). פיתוח ותיקוף אבחון קוגניטיבי תפקודי - *Functional Loewenstein Occupational Therapy Cognitive Assessment - FLOTCA*. עבודה לתואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב.
- De Beaugrande, R. (1997). *New foundations for a science of text and discourse: Cognition, communication, and the freedom of access to knowledge and society* (Vol. 61). Westport, CT: Greenwood Publishing Group.
- Golos, A., Sarid, M., Weill, M., Yochman, A., & Weintraub, N. (2011a). The influence of environmental factors on the development of ultra-orthodox